

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتابخانه مرکزی دانشگاه امام صادق (ع)

شماره ثبت ۴۵۴
شماره ۴

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی (گرایش مسایل ایران)

تحول در الگوی مشارکت سیاسی زنان در ایران از آغاز نهضت امام خمینی (ره) تا سال ۱۳۷۹

سیدمسعود نوربخش

۵۹۵۰۵

از انتشارات مدرسه علمیه
امام صادق (ع)

استاد راهنما:

دکتر سیدمحمد رضا احمدی طباطبائی

۱۳۸۲ / ۱۰ / ۳۰

تابستان ۱۳۸۲

دانشگاه امام صادق (علیه السلام)

دانشکده معارف اسلامی و علوم سیاسی

پایان نامه دوره کارشناسی ارشد علوم سیاسی (گرایش مسایل ایران)

**تحول در الگوی مشارکت سیاسی زنان در ایران از
آغاز نهضت امام خمینی (ره) تا سال ۱۳۷۹**

سیدمسعود نوربخش

استاد راهنما:

دکتر سیدمحمد رضا احمدی طباطبائی

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر زهرا مصطفوی

تابستان ۱۳۸۲

۵۹۵۰۶

کلیه حقوق اعم از چاپ و تکثیر ، نسخه برداری
ترجمه ، اقتباس و ... از این پایان نامه کارشناسی ارشد
برای دانشگاه امام صادق علیه السلام محفوظ است .
نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است .

تاییدیه اعضای هیات داوران حاضر در جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

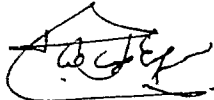
اعضای هیات داوران نسخه نهایی پایان نامه آقای سید مسعود نوربخش به شماره دانشجویی

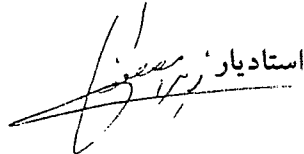
۷۴۳۳۰۵۵۳۰ تحت عنوان : "تحول در الگوی مشارکت سیاسی زنان در ایران از آغاز

نهضت امام خمینی (ره) تا سال ۱۳۷۹" را از نظر شکل و محتوا بررسی نموده و پذیرش آن

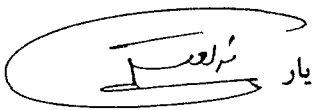
را برای تکمیل درجه کارشناسی ارشد پیوسته پیشنهاد می کنند.

اعضای هیات داوران	نام و نام خانوادگی	رتبه علمی محل امضا
-------------------	--------------------	--------------------

۱_ استاد راهنما	دکتر سید محمد رضا احمدی طباطبایی	استادیار
-----------------	----------------------------------	--

۲_ استاد مشاور	دکتر زهرا مصطفوی	استادیار
----------------	------------------	--

۳_ نماینده شورای تحصیلات

تکمیلی دانشکده	دکتر فرشاد شریعت	استادیار
----------------	------------------	--

۴_ استاد ناظر	دکتر ناصر جمالزاده	استادیار
---------------	--------------------	--

چکیده:

پایان‌نامه حاضر تحت عنوان «تحول در الگوی مشارکت سیاسی زنان در ایران از آغاز نهضت امام خمینی (ره) تا سال ۱۳۷۹ می‌باشد. هدف از نگارش این پایان‌نامه بررسی این موضوع به عنوان یکی از موضوعات مؤثر بر مشروعیت و کارکرد دولت و شناخت زمینه‌ها و علل ساختاری مشارکت یا عدم مشارکت زنان در برهه‌های مختلف و علل اقبال بیشتر زنان به حضور فعالانه در عرصه‌های مختلف بویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌باشد.

سؤال اصلی پایان‌نامه چنین می‌باشد: چرا زنان در جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با جامعه پیش از انقلاب حضور بسیار فعال و گسترده‌تر در امور سیاسی داشته‌اند؟

بنابراین فرضیه اصلی پایان‌نامه چنین است: کاهش مشارکت زنان پیش از انقلاب بخاطر عدم سازگاری الگوی مشارکت رژیم گذشته با گفتمان دینی اسلام بوده است و در آستانه انقلاب و بعد از آن بخاطر تغییر این الگو و تطابق آن با گفتمان دینی که توسط امام خمینی (ره) ارائه شده بود مشارکت زنان خصوصاً مشارکت توده‌ای افزایش یافته است.

بر این اساس پژوهش حاضر در چهار فصل تنظیم شده است. در فصل اول به کلیات بحث پرداخته شده است. در فصل دوم اشاره‌ای به جایگاه مشارکت سیاسی زنان در غرب صورت گرفته است. سپس در فصل سوم مشارکت سیاسی زنان در ایران قبل از انقلاب اسلامی مورد کنکاش قرار گرفته است. و سرانجام در فصل پایانی مشارکت سیاسی زنان پس از انقلاب اسلامی مورد بررسی قرار گرفته است.

بنابراین نتایج زیر حاصل شده است:

- ۱- انقلاب اسلامی و دیدگاه‌های بنیانگذار آن، برای توده‌های عظیمی از زنان مسلمان و پایبند به ارزشهای اسلامی این امکان را فراهم ساخت که با حفظ ارزشهای دینی و اعتقادی مشارکت جدی در فعالیت‌های سیاسی - اجتماعی داشته و حجاب را مانع چنین مشارکتی قلمداد نکنند.
- ۲- تغییر در الگوی مشارکت زنان بعد از انقلاب آن بود که این الگوی جدید مشارکت زنان از سطح نخبگان و برگزیدگان و اقشار خاص به کل اقشار جامعه خصوصاً طبقات پایین جامعه تعمیم داد.

کلمات کلیدی: مشارکت، زنان، انقلاب، سیاست، اسلام

الخلاصة:

هذه الرسالة تحت عنوان تحول في نموذج المشاركة السياسية للنساء في ايران منذ بداية نهضة الامام الخميني (ره) حتى عام ١٣٧٩. و الهدف من كتابة هذه الرسالة هو البحث في هذا الموضوع بعنوان عنصر مؤثر على شرعية و عمل الدولة و معرفة المجالات و الملل الأساسية لمشاركة النساء أو عدم مشاركتهن في الأزمنة المختلفة و أسباب اقبال النساء المتزايد للتواجد و الحضور الفعال في مختلف المجالات و بالخصوص بعد انتصار الثورة الاسلامية.

السؤال الأساسي و الأصل لهذه الرسالة لماذا شاركت النساء و بشكل فعال و واسع في الأمور السياسية بعد انتصار الثورة مقايسة لمشاركتها قبل الثورة الإسلامية.

و لذلك تكون الفرضة الأصلية لهذه الرسالة هي ان قلة مشاركة النساء قبل الثوره يعود إلى عدم تلاءم نماذج مشاركة النساء في النظام السابق مع العقائد الدينية الإسلامية و لذلك و بعد الثورة و في ظل الثورة الإسلامية تغيير هذا النموذج في ظل الإمام الخميني (ره) حيث اصبح هذا النموذج منطبقاً مع التعاليم الدينية التي اوجدها الإمام الخميني (ره) و هذا بدوره كان باعثاً على ازدياد مشاركة النساء.

هذه الرسالة تتألف في أربعة فصول. و تم البحث في الفصل الأول بكمليات البحث و في الفصل الثاني ثم الإشارة الى مكانة المشاركة السياسية للنساء في الغرب و في الفصل الثالث تناولنا المشاركة السياسية للنساء في ايران قبل الثورة الاسلامية كما تناولنا في الفصل الرابع و الأخير المشاركة السياسية للنساء بعد انتصار الثورة الإسلامية و قمنا بالبحث في هذا المجال و بناء على هذا وصلنا إلى النتائج التالية.

١- إن الثورة الإسلامية و نظرات مؤسسها العظيم و فر الفرصة للكثير من النساء المسلمات و الملزمات بالقيم الإسلامية ليكني يكون بإمكانها المشاركة الجديّة في النشاطات السياسية و الإجتماعية و ذلك في اطار حفظ القيم الدينية و العقائديه و إن الحجاب لم يكن مانعاً لهذه المشاركة.

٢- التغيير في نموذج مشاركة النساء بعد الثورة كان في المنتخبين و الزيدة و من طبقة خاصه و الذي تسرى و تعمم الى كل طبقات المجتمع و خاصة الطبقات الضعيفة في المجتمع.

الكلمات الاساسية: المشاركة - النساء - الثورة - السياسية الإسلام

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه	۱
فصل اول: کلیات	
بخش اول: تبیین تئوری مشارکت سیاسی	۶
۱- تعریف مشارکت سیاسی	۱۰
۲- انواع مشارکت سیاسی از نظر کمی و کیفی	۱۶
۳- انواع مشارکت	۲۲
۴- انواع مشارکت سیاسی در نظام‌های سیاسی مختلف	۲۷
۵- تاریخچه مشارکت سیاسی	۳۳
بخش دوم - جایگاه مشارکت سیاسی در نظریات توسعه سیاسی:	
انتخاب الگوی مناسب	۳۹
۱- رهیافت نظام - کارکرد	۴۳
۲- رهیافت فرآیند - اجتماعی	۵۰
۳- رهیافت تاریخی - مقایسه‌ای	۵۱
فصل دوم: مشارکت سیاسی زنان	
بخش اول: پیشینه تاریخی مسأله مشارکت اجتماعی زنان در جنبش‌های اجتماعی	۵۷
الف - پیشینه تاریخی در حوزه تفکر سیاسی - اجتماعی	۶۰

- ب - جنبشهای اجتماعی مرتبط با مشارکت زنان در قرن ۱۹ و ۲۰ ۶۶
- ج - پیامدهای جنبشهای اجتماعی زنان در غرب ۶۹
- بخش دوم: عوامل محیط بین‌المللی ۷۳
- ۱- جایگاه مشارکت سیاسی زنان در تاریخ اندیشه سیاسی غرب ۷۳
- ۲- فیمینسم بی‌الملل ۸۰
- ۳- نوگرایی و اثر نظام اقتصادی - اجتماعی سرمایه‌داری ۸۳
- ۴- اقدامات سازمان ملل متحد ۹۲

فصل سوم: مشارکت سیاسی زنان در ایران قبل از انقلاب اسلامی

- بخش اول: پیشینه تاریخی مقام سیاسی زنان در ایران ۱۰۳
- ۱- دوران قاجار ۱۱۳
- ۲- دوران پهلوی اول و مدرنیسم مطلقه رضاخان ۱۳۲
- ۳- دوران پهلوی دوم ۱۵۸
- الف - نوسازی و سرکوب سیاسی ۱۶۰
- ب - آثار و تبعات نوسازی دولتی بر زنان ۱۶۲
- ج - تبلیغات بر ضد حجاب به عنوان مانع مشارکت ۱۶۵
- د - الگوی تازه زن ایرانی ۱۶۷
- ه - واکنش‌ها در برابر الگوی تازه ۱۷۰
- و - امام خمینی (ره) و انقلاب سفید ۱۷۸

بخش سوم: نقش زنان در سیستم قانونگذاری و انتخابات ۱۸۳

فصل چهارم: مشارکت سیاسی زنان پس از انقلاب اسلامی

بخش اول: انقلاب اسلامی و تغییر الگوی مشارکت زنان ۱۹۱

۱- جامعه مدنی ۱۹۱

۲- جامعه توده‌ای ۱۹۲

بخش دوم: جایگاه زنان در انقلاب اسلامی ۲۰۲

۱- قرآن کریم ۲۰۲

۲- نظریات امام خمینی (ره)، مقام رهبری ۲۰۹

۳- قانون اساسی ۲۱۴

بخش سوم: مشارکت سیاسی زنان در سطوح مختلف نظام سیاسی ۲۱۸

۱- مشارکت سیاسی زنان و حفظ و تطبیق سیاسی ۲۱۸

۱- جامعه‌پذیری سیاسی ۲۱۸

۲- ارتباطات سیاسی ۲۲۲

۳- مشارکت سیاسی از طریق اعمال حق رأی ۲۲۲

۲- مشارکت سیاسی زنان و سطح فرایند نظام سیاسی ۲۲۴

الف - گروههای ذینفوذ ۲۲۴

ب - احزاب سیاسی: تجميع خواسته‌ها.....	۲۳۳
پ - نهاد قانونگذاری.....	۲۳۳
ت - شوراهای اسلامی.....	۲۴۲
ث - قضائیه.....	۲۴۶
ج - مجریه سیاسی.....	۲۵۱
د - بوروکراسی، اشتغال زنان.....	۲۵۳
۳- مشارکت سیاسی زنان در سطح سیاستگزاری نظام سیاسی.....	۲۶۱
۱- توانایی استخراجی.....	۲۶۱
۲- توانایی توزیعی.....	۲۶۲
۳- توانایی تنظیمی.....	۲۶۲
۴- توانایی نمادی.....	۲۶۳
بخش چهارم: راهکارهای پیشنهادی افزایش مشارکت سیاسی زنان.....	۲۶۵
الف - راهکارهای کلان (عمومی).....	۲۶۶
۱- معرفی شایسته جایگاه حقیقی زن در جامعه.....	۲۶۷
۲- تعمیم اصل شایسته سالاری.....	۲۶۸
۳- شرکت در راهپیمایی‌ها.....	۲۷۰
۴- شرکت در انتخابات.....	۲۷۱
۵- افزایش فعالیت‌های حزبی و صنفی زنان.....	۲۷۳
ب - راهکارها در سطح تخصصی.....	۲۷۶

۱- استفاده از زنان در مشاوره‌ها و تصمیم‌سازی‌ها.....	۲۷۶
الف - عضویت در مجلس شورای اسلامی.....	۲۷۷
ب - سمت مشاوره‌ها و کمیته‌های ملی و استانی.....	۲۷۸
ج - عضویت در شوراهای شهر و روستا.....	۲۷۹
۲- تصدی پست‌های مدیریتی توسط زنان.....	۲۸۲
ج - جمع بندی مطالب.....	۲۸۴
نتیجه‌گیری.....	۲۹۳
منابع و مأخذ.....	۲۹۸

مقدمه

یکی از مسائلی که همواره ذهن بسیاری از جامعه شناسان و مردم شناسان را به خود مشغول داشته است مشارکت یا عدم مشارکت مردم در تصمیمات، برنامه ریزی ها و اداره امور جامعه است. پایه های دموکراسی قطعاً بدون حضور مشارکت گسترده مردم متزلزل بوده، دولت جایگاه و پایگاه مستحکمی نخواهد داشت. بدون شک نقش زنان در این عرصه بسیار چشمگیر و قابل توجه می باشد. زنان به عنوان نیمی از جمعیت تشکیل دهنده و مؤثر در هر جامعه بر عرصه های مختلف سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جامعه اثر مستقیم داشته اند. و بنابر حضور و مشارکت آنان در جامعه یا انزوا و عدم مشارکت ایشان مشروعیت و استحکام پایه های دولت تعریف جداگانه ای می یافته است. در غرب زنان با برپایی جنبش های گوناگون مدنی و سیاسی بتدریج توانستند در بسیاری زمینه ها حقوق برابر با مردان بیابند و با تلاش و مبارزه برای گرفتن آنچه حق خود می دانستند در پی ایجاد فضایی برای مشارکت و تأثیرگذاری گسترده بر برنامه ریزی ها و تصمیمات جامعه بیابند و جنبش های فمینیستی ریشه های عمیقی در میان زنان یافت و تأثیر این جنبش و فرهنگ ناشی از آن پایه گذاری فعالیت ها و تلاش های بسیار گسترده ای در غرب گردید.

در ایران نیز چه قبل از انقلاب و چه پس از آن در عرصه های مختلف اگرچه بعنوان یک شهروند پیرو تلقی می شده اند و لسی تأثیر و نقش آنان در زمینه های گوناگون قابل تردید نمی باشد تا جایی که بسیاری از محققان، زنان را پایه گذار بسیاری از حوادث تاریخی ایران

دانسته‌اند. زنانی چون بانو گوهرشاد، مهدعلیا و اشرف پهلوی تأثیرات بسیار گسترده‌ای در شکل‌گیری حوادث ایران بر جای گذاشتند و با تأثیر بر حاکم زمان خود به عنوان همسر، مادر یا خواهر آنان نقش تبعی اما چشمگیری در تاریخ ایران ایفا کردند. و یا زنانی همچون صدیقه دولت‌آبادی، نواب سمیعی و ... بعنوان پایه‌گذاران «انجمن حریت زنان» نقش مؤثری در تصمیمات دولت زمان خود داشتند.

در طول تاریخ ایران حضور زنان همواره با ویژگی‌ها و الگوهای خاصی بوده که عمدتاً ناشی از فرهنگ مذهبی ایران و متأثر از بافت سنتی و نگرش‌های عمومی به زنان بوده است. به همین دلیل مشارکت آنان در بسیاری موارد همراه با مشکلات و موانع عمده‌ای بوده است. مشکلاتی که ناشی از ساختار سیاسی، اجتماعی و فرهنگی ایران بوده و در هر زمان تا حدودی متغیر بوده است.

شیوه نگرش به زن در ایران برگرفته از سنت‌ها و عقاید مذهبی، باستانی و بعضاً خرافی باعث شده تا حضور و مشارکت زنان به عنوان یکی از نمادهای دوری یا نزدیکی جامعه ایران به اسلام و فرهنگ اسلامی تلقی شود که این تصور پس از پیروزی انقلاب اسلامی در ایران به دلیل بازتعریف مفهوم مشارکت زنان و ایجاد فرهنگ مشارکت سالم تا حدود بسیاری تعدیل گردیده است. اما هنوز چنانچه باید و شاید زنان مشارکتی درخور نداشته بعنوان شهروندان تبعی تلقی می‌گردند که قطعاً بررسی علل این مساله منوط به شناخت ساختارهای فرهنگی، سیاسی و اجتماعی ایران و بررسی فرهنگ عمومی مشارکت در ایران می‌باشد هدف از نگارش این پایان‌نامه بررسی این موضوع به عنوان یکی از موضوعات مؤثر بر مشروعیت و کارکرد

دولت و شناخت زمینه‌ها و علل ساختاری مشارکت یا عدم مشارکت زنان در برهه‌های مختلف و علل اقبال بیشتر زنان به حضور فعالانه در عرصه‌های مختلف بویژه پس از پیروزی انقلاب اسلامی می‌باشد.

سؤال اصلی پایان‌نامه چنین می‌باشد: چرا زنان در جمهوری اسلامی ایران در مقایسه با جامعه پیش از انقلاب حضور بسیار فعال و گسترده‌تر در امور سیاسی داشته‌اند؟

بنابراین فرضیه اصلی پایان‌نامه نیز چنین است: کاهش مشارکت زنان پیش از انقلاب بخاطر عدم سازگاری الگوی مشارکت رژیم گذشته با گفتمان دینی اسلام بوده است و در آستانه انقلاب و بعد از آن بخاطر تغییر این الگو و تطابق آن با گفتمان دینی که توسط امام خمینی (ره) ارائه شده بود مشارکت زنان خصوصاً مشارکت توده‌ای افزایش یافته است.

همچنین این پایان‌نامه با هدف ارائه راهکار برای آینده مشارکت سیاسی زنان می‌تواند گام جدید و مؤثری بردارد و به تبع آن باعث استحکام پایه‌های مشروعیت نظام شود. این پایان‌نامه به دلیل نظری بودن از روش کتابخانه‌ای استفاده شده است و در این زمینه فیش‌برداری از کتب و مجلات و روزنامه‌ها و استفاده از نمایه صورت گرفته است. در پایان به این نکته اشاره می‌کنم که یکی از مشکلات این پایان‌نامه، فقدان دسترسی به آمارهای درست بود. فقدان تطابق آمارهای منابع و از همه مهمتر جنسیتی نشدن آمارها از مشکلات فراروی کار برود.

در ضمن در این پایان‌نامه به سؤالات زیر پاسخ داده می‌شود:

۱- پیشینه مشارکت اجتماعی - سیاسی زنان در تاریخ ایران چگونه بوده است؟ (عمدتاً از

مشروط به بعد)